

२५. अनिवार्य इंग्रजी

गेल्या शैक्षणिक सत्रापासून महाराष्ट्र शासनाने इयत्ता पहिलीपासून इंग्रजी हा विषय अनिवार्य केला आहे. त्या अनुषंगाने संपूर्ण महाराष्ट्रात इंग्रजी अध्यापनाचे प्रशिक्षण शिक्षकांना दिले गेले. एक अभिनव उपक्रम महाराष्ट्र शासनाने सुरू केला आहे. उपक्रम अतिशय स्तुत्य आहे ह्यात वादच नाही. कारण इंग्रजी ही ज्ञानभाषा आहे. संपूर्ण जगाकडे पाहण्याची ती एक खिडकी आहे. ह्या ज्ञानभाषेशी आमच्या नवीन पिढीचा प्राथमिक काळापासूनच संपर्क यायला हवा. आज संपूर्ण वैश्विक व अत्याधुनिक ज्ञान ह्या ज्ञानभाषेत बंदिस्त आहे. जगाचे अद्ययावत ज्ञान प्राप्त करावयाचे असेल, संपूर्ण विश्वाचे भान ठेवायचे असेल, विश्वस्पर्धेत तग धरून राहायचे असेल, तर ही भाषा येणे अतिशय आवश्यक आहे हे आता सर्वमान्य झाले आहे. नव्हे, ही आता काळाची गरज आहे. ह्या आधुनिक विश्वाशी समायोजन साधण्याचे ते एक महत्त्वाचे साधन आहे. इंग्रजी भाषा अवगत असणे हा व्यक्तिमत्त्वाचा अनिवार्य भाग बनला आहे. ही बाब सर्वमान्य आहे पण हे सर्वमान्य करीत असतानाच काही विचार नक्की मनात येतात. मानसशास्त्रीय दृष्टीकोनातून विचार करता हा निर्णय कितपत यशस्वी ठरेल ? भाषिक संस्काराच्या दृष्टीकोनातून विचार करता हा निर्णय कितपत योग्य ठरेल ? अध्यापनशास्त्राच्या दृष्टीने विचार करता हा निर्णय कितपत योग्य ठरेल ?

मानसशास्त्रज्ञांच्या मते माणूस भाषेच्या अभावी विचार करू शकत नाही. शब्द हे वस्तूचे किंवा कल्पनांचे प्रतीक असतात. शब्दांच्या साहाय्याने मनुष्य अमूर्त पातळीवर विचार करू शकतो. 'Child Psychology' ह्या ग्रंथात श्री.थॉमसन म्हणतात, "Conceptualization and Language skill go hand in hand." भाषाप्रभुत्व व शब्दसंपदा हा बुद्धीमधील महत्त्वाचा घटक समजला जातो. पण हे साध्य होऊ शकते मातृभाषेतून. कारण विषयाची स्पष्ट कल्पना, विषयज्ञानाची व्याप्ती, परिपुष्टता, परिपक्वता, ही मातृभाषेच्या माध्यमातून सहजपणे प्राप्त होऊ शकते. विषयाच्या अभ्यासाची पूर्वतयारी, पार्श्वभूमी, वैचारिक बैठक जर व्यवस्थित तयार झाली, विषयाच्या पुढील अभ्यासासाठी आवश्यक असलेली आकलनशक्ती व कौशल्य यांचा पुरेसा विकास झाला, तर पुढे विद्यार्थी अन्य भाषेतूनही विषयाचा अभ्यास चांगल्याप्रकारे पार पाडू शकतात. भाषा शिक्षणाच्या दृष्टीकोनातून वय वर्षे ६ ते १० वर्षांचा काळ अतिशय महत्त्वाचा मानण्यात आला आहे. भाषा शिकताना मुलांच्या वयाचा, आवडीनिवडीचा, आकलनशक्तीचा, शारीरिक, बौद्धिक परिपक्वतेचा विचार करायला हवा. शिवाय आधुनिक भाषाशास्त्रज्ञ हे परिस्थितीच्या अनुषंगाने भाषाशिक्षणावर अधिक भर देतात. यालाच ते 'Situational Language Teaching' म्हणतात. मुलांचे दैनंदिन जीवन,

शालेय जीवन, जीवनातील विविध प्रसंग, विविध प्रकारचा तपशील, मुलांच्या गरजा, आवडीनिवडी, इच्छाआकांक्षा या सर्वांचा विचार भाषा अध्ययनाकरिता करण्यात यावा. या सर्व मानसशास्त्रीय घटकांचा विचार केल्यास एक बाब नमूद करावीशी वाटते, ती ही की प्रारंभिक संस्कारक्षम वयात जर व्यक्तीवर भाषिक संस्कार योग्य झाले, त्याची भाषिक कौशल्ये जर योग्य विकसित झाली, तर तो ती भाषा निश्चित ग्रहण करू शकतो.

भाषाशास्त्रीय सिद्धांतानुसार व्यक्तीच्या भाषाग्रहणशक्तीचा विकास सर्वप्रथम होणे आवश्यक असते. त्यानंतरच त्याच्यात प्रगटीकरणाची क्षमता येऊ शकते. अर्थात श्रवण, वाचन ह्या ग्रहणात्मक बाबी असून भाषण व वाचन ह्या प्रगटीकरणात्मक बाजू आहेत. ह्या बाबींचा विकास सर्वप्रथम व्हायला हवा. हा विकास तेव्हाच शक्य होतो, जेव्हा त्याला 'भाषेची सवय' होते. 'भाषेची सवय' ही संकल्पना थोडी वेगळी वाटत असली तरी महत्त्वाची आहे. कारण जी भाषा मुले सतत ऐकतात, वाचतात त्याच भाषेत त्यांच्या अंतर्मनावर परिणाम होतो व त्याचेच ते अनुकरण करतात. असे जर आहे, तर इंग्रजीच्या संदर्भात त्यांना 'भाषिक कौशल्य' येण्याकरिता आपण हे सातत्य त्यांना देऊ शकू का? श्रवण संभाषणाच्या सातत्याचे वातावरण निर्माण करू शकू का ?

भारतात ग्रामीण परिसर जास्त आहे. ह्या परिसरात अनेक कुटुंब अद्यापही अशिक्षित, अढाणी आहेत. बोली भाषा हे त्यांच्या भाषिक संदेशवहनाचे प्रमुख साधन आहे. अशा परिस्थितीत आपण त्या मुलाला इंग्रजी शिकविले, तर तो ते ग्रहण करू शकेल काय? कारण कुटुंबातील प्रत्येक सदस्याच्या भाषेचा मुलांच्या भाषेवर परिणाम होत असतो. कौटुंबिक भाषेचे संस्कार, कुटुंबातील व्यक्तीच्या शैक्षणिक, सांस्कृतिक व आर्थिक परिस्थितीशी निगडित झाले असतात. श्रीमती तारापोर म्हणतात, "घरी संभाषण सहज शक्य असेल, तरच इंग्रजी भाषेच्या वाटेला जावे. कारण मुलांची अभिव्यक्ती सरावाच्या भाषेतून अधिक होते. संकल्पना सुस्पष्ट होण्यासाठी ह्या भाषेचा सराव हवाच." कौटुंबिक स्थितीसोबतच मुलांच्या सामाजिक परिसराचाही प्रभाव त्यांच्यावर पडतो. ज्या परिसराशी त्याचा संपर्क येतो, तेथील भाषिक पर्यावरणाचा प्रभाव त्याच्या भाषेवर निश्चित होतो. ग्रामीण भागाचा विचार केल्यास जेथे मुलांना मराठीही व्यवस्थित बोलता येत नाही, तेथे इंग्रजीचा हव्यास करून चालेल का? मातृभाषा ज्यांना येत नाही त्यांच्या बाबतीत परकीय भाषेचा अड्डास करणे हा एक प्रकारचा सांस्कृतिक धक्काच ठरेल. याचा अर्थ त्यांच्या ज्ञानभाषेशी संपर्कच येऊ द्यायचा नाही, असेही नाही. पण ह्यांच्या बाबतीत आपणाला सर्वप्रथम त्यांची मातृभाषा समृद्ध करावी लागेल. समृद्ध मातृभाषेचे संस्कार त्यांच्यावर सर्वप्रथम करून त्याची भाषिक कौशल्ये विकसित करावी लागतील. त्यानंतर अध्ययन संक्रमणाचा 'Transfer for training' सिद्धांतानुसार त्यांना इतर भाषा शिकविणे योग्य ठरेल. या बाबतीत आपणही एक मुद्दा मला असा मांडावासा वाटतो, की अध्यापनशास्त्रानुसार आम्ही 'सोप्याकडून कठीणाकडे', 'मूर्ताकडून अमूर्ताकडे', 'विशिष्टाकडून सामान्याकडे' ही अध्यापनाची सूत्र महत्त्वाची मानतो. पण 'अनिवार्य इंग्रजी' ह्या धोरणामुळे ह्या अध्यापनशास्त्र नियमाना धक्का बसतो. कारण मातृभाषेतील शब्दज्ञान जोवर अवगत होत नाही, तोवर इतर भाषेचे ज्ञान त्यांना होऊ शकणार नाही. शिवाय मातृभाषा ही जेवढी 'जिव्हाळ्याची भाषा' आहे तेवढी इतर भाषा नाही. 'काऊ', 'चिऊ', 'हम्मा' हे शब्द आशयासकट मनाला भुरळ पाडतात.

तेवढे इंग्रजी शब्द पाडणार नाही. परिणामी विद्यार्थ्यांच्या भावनिक विकासावरही याचा परिणाम झाल्याशिवाय राहणार नाही. 'आई' ह्या शब्दातील आशय जोवर त्याला समजणार नाही, तोपर्यंत 'मम्मी'शी असणारे नाते हा त्याचा केवळ व्यवहारच होऊन बसेल. म्हणूनच सर्वप्रथम विद्यार्थ्यांवर मातृभाषेचे भाषिक संस्कार करून प्रथम त्यांची मातृभाषा समृद्ध करण्याची आज आवश्यकता आहे. त्याचबरोबर मातृभाषेमध्ये अद्ययावत ज्ञान उपलब्ध व्हावे याकरिता शासन स्तरावर विशेष प्रयत्न व्हावयास हवे. अजून एक प्रश्न असा उद्भवतो की हे यांत्रिक युग आहे. संगणक साक्षरता आपणास निर्माण करावयाची आहे, पण आवर्जून उल्लेख करावासा वाटतो की संगणकाची भाषा ही काही इंग्रजी नाही. ती यांत्रिक भाषा आहे. Binary Language आहे. ह्या Machin Language चा इंग्रजीशी संबंध असला तरी इंग्रजीशिवाय विशेष अडेल, असे वाटत नाही. आज येथे यंत्रमानवाचे कार्य कसे असेल, हे जाणून घेण्याची संपूर्ण विश्वातील शास्त्रज्ञ व तंत्रज्ञानामुळे उत्सुकता आहे. नव्हे भावनिक स्तरावर व्यवहार करणारा यंत्रमानवही तयार करण्यात आला आहे. तंत्रज्ञानी ते यश मिळविलं आहे. येथे 'अनिवार्य इंग्रजी'ने विद्यार्थी यांत्रिक बनण्याची शक्यता नाकारता येत नाही. माझा इंग्रजीवर आक्षेप निश्चित नाही. पण ज्या वयात त्याचा अड्डास होतो आहे त्याबद्दल मात्र निश्चित चिंता वाटते. जेथे जागतिक स्तरावर मातृभाषेचे महत्त्व एकमुखाने शिक्षणतज्ज्ञ मानतात, तेथे 'अनिवार्य इंग्रजी' हा निर्णय निश्चितच मुलांच्या भाषिक कौशल्यावर, अभिव्यक्तीवर परिणाम करणारा आहे. मातृभाषेचे महत्त्व विशद करताना श्री. रायबर्न म्हणतात, "The mother tongue is at once a tool, a source of joy and happiness. Knowledge, a director of a test and feeling and means of using the highest power that lord has given us where we come closer to him that is our creative power."

मातृभाषेच्या अध्ययनाने नवीन भाषा अवगत करण्याची पात्रताही विद्यार्थ्यांच्या अंगी येते म्हणूनच मुलांच्या संस्कारक्षम वयात, किमान प्राथमिक शाळेत तरी मुलांची मातृभाषा समृद्ध करावी व त्यानंतरच इतर भाषांचा विचार करावा. ज्ञानभाषेच्या खिडकीतून विश्वाकडे बघायचे असेल, तर मातृभाषेच्या पायऱ्या चढूनच ह्या खिडकीपर्यंत सफलपणे पोहोचता येईल व संपूर्ण क्षमतेने विश्वाचा वेध घेता येईल.

